

Наталля Русецкая (Люблін, Польшча)

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ ДРАМАТУРГІЯ Ў ПОЛЬСКІХ ПЕРАКЛАДАХ І ТЭАТРАЛЬНЫХ ПАСТАНОЎКАХ

На самым пачатку неабходна адзначыць дзве актуальныя праблемы, звязаныя з пытаннем сучаснай беларускай драматургіі і яе перакладамі на польскую мову.

Па-першае, сама беларуская драматургія развіваецца сёння ў межах дзвюх моўных плыняў: беларускай і рускай. У сувязі з гэтым узнікае шэраг дыскусійных момантаў у асяроддзі навукоўцаў, якія займаюцца вывучэннем беларускай драматургіі. Філолагі найчасцей прытрымліваюцца меркавання, што не варта залічваць творы на рускай мове да беларускай літаратуры. Культуролагі і тэатразнаўцы, якія даследуюць тэксты п'ес як частку тэатральнага працэсу, не дзяляць беларускіх драматургаў паводле моўнай прыналежнасці. Як слушна адзначыла польская даследчыца Беата Сівэк у сваёй манатрафіі, прысвечанай сучаснай беларускай драматургіі: «Różnice wynikające z tego podziału bynajmniej nie odnoszą się wyłącznie do sfery językowej, ale sięgają znacznie głębiej» [5, с. 20].

Заглыбляцца ж у вырашэнне гэтага пытання мы не будзем у межах нашага агляду, адзначым толькі, што ў беларускім літаратуразнаўстве ўсё часцей з'яўляюцца спробы апраўдаць пазіцыю рускамоўнага пісьменніка ў Беларусі. Напрыклад, Сяргей Кавалёў, абараняючы маладых драматургаў, якія выбралі рускую мову для сваёй творчасці, звяртае ўвагу на прагматычны аспект: «Па-першае, ён (драматург — Н. Р.) адразу выходзіць са сваім прадуктам на вялізны расійскі рынак і можа прапаноўваць сваю п'есу не 27 тэатрам, а, скажам, 500: ад Смаленска да Уладзівастока. Па-другое, не праблема знайсці перакладчыка з рускай мовы ў суседніх постсавецкіх краінах і ў Заходняй Еўропе. Нават не заўсёды такія перакладчыкі патрэбны: рускамоўныя тэатры існуюць у многіх краінах свету. Па-трэцяе, нават у Беларусі большасць тэатраў — рускамоўныя, а чатыры беларускамоўныя без праблемаў знойдуць перакладчыка для цікавай п'есы айчыннага аўтара» [1, с. 58]. У тэорыі такога меркавання выглядае цалкам слушным, але на практыцы ў кожнага твора свой сіцнічны лёс, які можа быць абумоўлены самымі рознымі фактарамі: тэматыкай, праблематыкай ці, напрыклад, якасцю перакладу.

Другая праблема, яшчэ больш складаная, датычыць уласна перакладу беларускіх п'ес на польскую мову: што даюць яны польскай культуры і ці знаходзяць яны свайго адрасата (чытача / глядача)? Беларуская літаратура ў адносінах да польскай займае пазіцыю: «маладой» альбо «перыферыйнай» (Эвен-Зохар), «малой» (Бурдзё). Пераклад жа ўзнікае як неабходнасць запіўніць пэўныя «лакуны» ў той культуры, на мову якой дадзены пераклад

ажыццяўляецца: таму найчасцей менавіта «малыя» літаратуры запазычваюць з «вялікіх» значныя творы прызнаных аўтараў. Пры гэтым кожны пераклад (як і арыгінальны твор) арыентавацца, ці павінен арыентавацца, на чытача. Як адзначае польскі даследчык Крыштаф Хэйвоўскі, пераклады ўзнікаюць выключна на патрэбы літаратуразнаўцаў і перакладазнаўцаў [2, с. 13].

Паспрабуем, такім чынам, прасачыць шлях з'яўлення перакладаў беларускай драматургіі на польскую мову.

Перш чым перайсці непасрэдна да перакладаў, варта адзначыць з'яўленне ў 2011 г. першай польскай манаграфіі люблінскай даследчыцы Беаты Сівэк «Укрыжаваная вольнасць» [5], цалкам прысвечанай сучаснай беларускай драматургіі і тэатру. Паколькі праца была сапраўды першай, то аўтарка мусіла прысвяціць уступныя два раздзелы панарамнаму агляду гісторыі драматургіі і тэатру ў Беларусі. У далейшай частцы манаграфіі асобныя раздзелы прысвечаны такім беларускім драматургам, як Алесь Петрашкевіч, Аляксей Дудараў, Мікола Арахоўскі, Алесь Асташонак, Сяргей Кавалёў, Ігар Сідарук, Лявон Вашко.

У заключным раздзеле працы разглядаюцца пытанні прысутнасці беларускага тэатра ў польскай культурнай прасторы, дзе даследчыца прыходзіць да наступнай высновы: «O ile teatr białoruski, najczęściej przy okazji najróżniejszych międzynarodowych festiwali teatralnych, przypomina Polakom o swoim istnieniu, o tyle białoruski dramat w jego literackim kształcie jest w zasadzie nieobecny. Sześć zaledwie tekstów, z czego dwa teksty rosyjskojęzyczne, to niewiele, w ogólnej liczbie przynajmniej kilkudziesięciu dobrych dramatów białoruskich, które wciąż jeszcze nie zostały przetłumaczone» [5, с. 341].

Ніжэй названыя ўсе шэсць тэкстаў беларускай драматургіі ў польскіх перакладах, якія былі апублікаваныя да 2011 г.:

- чатыры п'есы С. Кавалёва ў складзе зборніка «Стомлены д'ябал» (S. Kowalow «Zmęczony diabeł». Lublin, 2004): «Teatr Franciszki Urszuli Radziwiłłowej» (tłum. B. Siwek), «Tristan i Izolda» (tłum. T. Giedz), «Cztery historii Salomei» (tłum. T. Giedz), «Zmęczony diabeł» (tłum. M. Sajewicz);
- надрукаваная ў часопісе «Dialog» (2005. № 12) п'еса Андрэя Курэйчыка (пад псеўданімам *Nikita Mickiewicz*): Nikita Mickiewicz (Kurejczyk) «Niebo» (tłum. P. Mitzner);
- п'еса Мікалая Халезіна, таксама ў часопісе «Dialog» (2006. № 9): Nikolaj Chalezin «Pokolenie Jeans» (tłum. A. L. Piotrowska).

Менавіта адсутнасць перакладаў беларускай драматургіі на польскую мову натхніла аўтарку манаграфіі на рэалізацыю перакладніцкага праекта, вынікам якога стала выдадзеная ў 2013 г. анталогія сучаснай беларускай драматургіі «Labirynt. Antologia współczesnego dramatu białoruskiego» (Radzyń Podlaski, 2013. Wybór, redakcja, przedmowa i noty biograficzne Beata Siwek. Tłumaczyli: M. Buchalik, A. Goral, N. Rusiecka, T. Giedz-Topolewska, B. Siwek).

Варта назваць прадстаўленых у анталогіі драматургаў і іх п'есы:

1. Mikola Arachouski «Labirynt» (tłum. B. Siwek);
2. Miraslaw Adamczyk, Maksim Klimkowicz «Vita brevis albo Spodnie świętego Jerzego» (tłum. A. Goral);
3. Miraslaw Adamczyk, Maksim Klimkowicz «Czarny kwadrat» (tłum. N. Rusiecka);
4. Ihar Sidaruk «Głowa» (tłum. A. Goral);
5. Siarhiej Kawalou «Dziennik intymny» (tłum. M. Buchalik);
6. Siarhiej Kawalou «Powrót Głodomora» (tłum. A. Goral);
7. Lawon Waszko «Sekskorespondencyjny» (tłum. M. Buchalik);
8. Wolha Hapiejewa «Kolekcjoner» (tłum. T. Giedz-Topolewska, N. Rusiecka).

Амаль адначасова са з'яўленнем манаграфіі Беаты Сівэк свой перакладніцкі праект распачаў Андрэй Масквін. У 2011 г. у Варшаве быў апублікаваны першы том перакладаў новай беларускай драматургіі. Асноўнае адрозненне гэтага выдання ад папярэдняй па часе з'яўлення анталогіі «Labirynt» — гэта пераклад на польскую мову выключна рускамоўных драматургаў Беларусі.

Ніжэй прадстаўлены пералік аўтараў і іх твораў у трох тамах варшаўскага выдавецкага праекта «Nowa dramaturgia białoruska»: T. 1–3. Wybór, redakcja, noty biograficzne, przedmowa Andriej Moskwin.

T. 1. Warszawa, 2011. Tłumaczyła Karolina Niewiadomska, wstęp Andriej Moskwin «Białoruska dramaturgia: w poszukiwaniu własnej drogi»:

1. Jelena Popowa «Śniadanie na trawie»;
2. Nikolaj Chalezin «Przyszedłem»;
3. Anatol Szurpin «Tra-ta-ta»;
4. Andriej Kuriejczyk «Klan ślepców» (fragment);
5. Konstantin Ścieszyk «Mężczyzna — kobieta — pistolet»;
6. Paweł Priażko «Serpentina»;
7. Grigorij Cisiecki «Pajęczyna bełkotliwości, pajęczyna kłamstwa»;
8. Grigorij Cisiecki «Cień»;
9. Grigorij Cisiecki «Niemy poeta».

T 2. Życie w pułapce. Warszawa, 2014.

1. Julia Czerniawska «Winda» (tłum. J. Adamowicz);
2. Nikolaj Rudkowski «Dożyć do premiery» (tłum. B. Majorczyk);
3. Andriej Iwanow «To wszystko przez nią» (tłum. B. Majorczyk);
4. Jelena Popowa «Do domu!» (tłum. B. Majorczyk);
5. Nikolaj Rudkowski «Wielka wędrówka urodów» (tłum. J. Adamowicz, B. Biesiadowska-Magdziarz, R. Magdziarz).

T. 3. Młodzi gniewni. Warszawa, 2015.

1. Konstantin Ścieszyk «Czas zmienić się w popiół» (tłum. N. Pietrulewicz);
2. Paweł Rassolko «Untitled» (tłum. A. Raspopow);
3. Mikita Waładzko «O głupkach, ślepcach i pijakach» (tłum. J. Adamowicz);

4. Mikita Waładźko «Mysz ma wielu wrogów» (tłum. J. Adamowicz);
5. Julia Szewczuk «Niatreba» (tłum. J. Adamowicz);
6. Maksim Doško «Radio Kultura» (tłum. G. Giedrytė);
7. Maksim Doško «Współczucie» (tłum. J. Kozioł);
8. YARO «It» (tłum. J. Adamowicz);
9. Rimma Uszkiewicz «Dobry człowiek z niewielkiego europejskiego kraju» (tłum. J. Adamowicz);
10. Aleksiej Naranowicz «Palacz» (tłum. J. Adamowicz);
11. Wiktoria Biran «Zrób tak, żeby mnie bolało, kochanie!» (tłum. J. Adamowicz).

Беларускай драматургіі быў часткова прысвечаны яшчэ адзін нумар польскага тэатральнага часопіса «Dialog» (2014. № 1):

Scena białoruska

Dmitrij Bogosławski «Czekajcie na nas długo» (tłum. A. L. Piotrowska);

«Opisywać rzeczywistość, jaka jest»: rozmowa Joanny Biernackiej i Wojciecha Urbańskiego;

Anna Kuligowska-Korzeniewska «Niemy poeta, czyli o dramacie i teatrze białoruskim».

Важным крокам на шляху папулярызацыі беларускага тэатральнага і драматургічнага дыскурсу ў польскай культурнай прасторы з'явілася кніга Андрэя Масквіна, прысвечаная гісторыі тэатра ў Беларусі ў 1920–1930 гг. [4]. Польскі тэатразнаўца Пётр Міцнер адзначыў у сваёй рэцэнзіі: «Andrzej Moskwin napisał ogromnie ważną książkę. Jest to monografia teatru białoruskiego w latach jego narodzin, rozkwitu i likwidacji, istotna dla badaczy historii teatru, nie tylko w Polsce, ale też na Białorusi, gdzie, z różnych znanych nam przyczyn, nie powstała tego typu praca. Co więcej, kaže ona spojrzeć na teatr i dramat białoruski owego dziesięciolecia szerzej, w kontekstach: rozwoju kultury, polityki, historii języka. Powiedziałbym, że jest to praca, która pozwala zrozumieć istotę rozmaitych zjawisk i problemów dzisiejszej kultury białoruskiej. Dobrze, że książka ta ma ukazać się w Polsce. Myślę, że ucieszyłyby to Jerzego Giedroycia. Niezmiernie istotne jest to, że książka opisuje fascynujące zjawisko kulturowe: w ciągu zaledwie dziesięciu lat dokonało się (w warunkach o wiele trudniejszych niż na przykład na Ukrainie) odrodzenie narodowe, które natychmiast też przejawiało się w powstanie «ex nihilo» białoruskiego teatru» [4, s. 4].

Такім чынам, можна заўважыць выразную змену ў параўнанні з сітуацыяй беларускай драматургіі да 2011 г., калі творы беларускіх аўтараў практычна не існавалі ў польскіх перакладах. Анталогія беларускамоўных аўтараў, падрыхтаваная Беатай Сівэк, і тры тамы рускамоўных, сабраныя і выдадзеныя Адрэем Масквіным, несумненна, павялічылі магчымасць польскага чытача пазнаёміцца з творчасцю сучасных драматургаў Беларусі. У сувязі з гэтым

узнікае наступнае пытанне: наколькі пераклады беларускіх твораў наблізілі іх да польскай сцэны? Іншымі словамі, што з прадстаўленага ў анталогіях было рэалізавана цягам апошніх гадоў у польскіх тэатрах. У пошуках адказу на гэтае пытанне выявілася, што беларуская драматургія ў лепшым выпадку спачатку з'яўляецца на польскіх сцэнах, а потым асобныя творы выходзяць з друку, але такое здарэцца рэдка. Так, п'еса Сяргея Кавалёва «Стомлены д'ябал», выдадзеная ў польскім перакладзе ў 2004 г. у аднайменным зборніку беларускага драматурга, была пастаўлена на сцэне Люблінскага драматычнага тэатра імя Ю. Остэрвы беларускім рэжысёрам Рыдам Таліпавым яшчэ ў 1997 г., то бок за сем год да выхаду кнігі. Падобна выглядае і сітуацыя з іншымі беларускімі аўтарамі і іх твораў. У межах міжнароднага тэатральнага фестывалю «Konfrontacje Teatralne», які штогод адбываецца ў Любліне, у 2006 г. быў рэалізаваны праект «Dramat nieobecny. Czytanie współczesnego dramatu białoruskiego» (5–6.10.2006), на якім былі прадстаўлены дзве п'есы беларускамоўных аўтараў і дзве рускамоўных у перакладах на польскую мову, якія пазней увайшлі ў анталогіі: «Вяртанне Галадара» С. Кавалёва, «Калекцыянер» В. Гапеевай, «Серпанцін» П. Пражко і «Мужчына — жанчына — пісталет» К. Сцешыка¹. Перфарматыўнае чытанне п'есы Мікалая Рудкоўскага «Вялікае перасяленне ўродаў» адбылося ў варшаўскім тэатры «На волі» ў 2012 г. (рэжысёр Алдона Фігура) і ў Беластоцкім драматычным тэатры імя А. Венгеркі (14.06.2013; рэжысёр Агнешка Карыткоўска-Мазур); у тым самым тэатры ў рамках праекта «(re)interpretacje. słap czytań — WOJNA. POKÓJ. NIEPOKÓJ» адбылося перфарматыўнае чытанне п'есы «Дажыць да прэм'еры» (20–21.03.2013; рэжысёр Яраслаў Тумідайскі). Нагадаем, што кніга з перакладамі гэтых твораў Мікалая Рудкоўскага выйшла з друку ў 2014 г. Таксама перфарматыўнае чытанне твора Ірыны Ярашэвіч (YARO) «It» адбылося ў Беластоцкім драматычным тэатры імя А. Венгеркі ў рамках праекта «(re)interpretacje. słap czytań — SĄSIEDZI: BIAŁORUŚ» (24–25.04.2013; рэжысёр Томаш Дамагала), а пераклад быў апублікаваны праз год.

Варта таксама падзяліцца цікавымі назіраннямі: акрамя згаданых вышэй твораў беларускіх драматургаў, якія спачатку трапілі на сцэну, а потым у друк, выявілася наяўнасць твораў, якія трапілі на сцэны польскіх тэатраў, але іх пераклады нідз не друкаваліся. Сярод іх мы маем на сённяшні дзень тры спектаклі і дзве перфарматыўныя чыткі:

Teatr Rampa (Warszawa):

W. Dunin-Marcinkiewicz. «Pińska szlachta» (premiiera 30.09.2010, tłum. B. Krzyżañska-Czarnowieska, C. Seniuch (pieśni), reż. M. Pinihin).

¹ Гл. водгук на гэтую падзею, напісаны польскім тэатразнаўцам Гжэгажам Янікоўскім [3]. Водгук змешчаны таксама ў інтэрнэце на адрасе: <http://www.e-teatr.pl/pl/artykuly/33827,druk.html>.

Teatr Polski (Warszawa):

N. Chalezin, N. Kalada. «Czas Kobiet» (premiera 12.06.2012, tłum. A. L. Piotrowska, reż. N. Chalezin).

Teatr Rozrywki w Chorzowie:

N. Rudkowski. «Kobiety Bergmana (Persony)» (premiera 12.03.2016, tłum. i reż. Dariusz Jezierski).

Teatr im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku:

«(re)interpretacje. słap czytań — SĄSIĘDZI: BIAŁORUŚ» (24–25.04.2013) Dmitrij Bogosławski «Jutra może nie być» (tł. J. Adamowicz, reż. Tetiana Logoyda).

Paweł Priażko «Zamknięte drzwi» (tł. B. Majorczyk, reż. Aleksandr Harcujew)¹.

У заключэнне варты яшчэ згадаць, што шэраг перакладаў рускамоўных беларускіх драматургаў даступны сёння польскаму чытачу ў электронным варыянце на інтэрнет-старонцы www.teatrdlawas.pl, прысвечанай тэатру:

Paweł Priażko «Właściciel kawiarni» (tłum. N. Pietrulewicz), «Urodzaj» (tłum. J. Adamowicz), «Pole» (tłum. R. Sknadaj), «Zamknięte drzwi» (tłum. B. Majorczyk);

Konstantin Ścieszky «Czas zmienić się w popiół»* (tłum. N. Pietrulewicz);

Siergiej Ancelewicz «Kronika chronik» (tłum. J. Adamowicz);

Maksim Doško «Współzucie»* (tłum. J. Kozioł), «Radio Kultura»* (tłum. G. Giedryt);

Julia Czerniawska «Winda»* (tłum. J. Adamowicz);

Andrzej Iwanow «To wszystko przez nią»* (tłum. B. Majorczyk);

Rimma Uszkiewicz «Dobry człowiek z niewielkiego europejskiego kraju»* (tłum. J. Adamowicz);

Mikita Waładzko «O głupkach, ślepcach i pijakach»* (tłum. J. Adamowicz);

Aleksiej Naranowicz «Palacz»* (tłum. J. Adamowicz);

Jelena Popowa «Do domu»* (tłum. B. Majorczyk);

Dmitrij Bogosławski «Ludzka miłość» (tłum. B. Majorczyk), «Jutra może nie być» (tłum. J. Adamowicz), «Cichy odgłos znikających kroków» (tłum. B. Majorczyk), «Efekty uboczne» (tłum. B. Majorczyk);

Irina Jaroszewicz (Jaro) «It»* (tłum. J. Adamowicz);

Nikołaj Rudkowski «Dożyć do premiery»* (tłum. B. Majorczyk), «Wielka wędrówka urodów»* (tłum. J. Adamowicz);

Paweł Rassolko «Untitled»* (tłum. A. Raspopow);

Wiktoria Biran «Zrób tak, żeby mnie bolało, kochanie»* (tłum. J. Adamowicz).

Аналіз прыведзеных вышэй фактаў, якія дэманструюць прысутнасць беларускай драматургіі ў польскім тэатры, не дае падставаў сцвярджаць, што публікацыя перакладаў п'ес адкрывае ім шлях непасрэдна на тэатральныя сцэны. Калі ж улічваць не толькі ўласна спектаклі, але і перфарматыўныя формы тэатральных рэалізацый, то можна заўважыць хутчэй адваротную сувязь — асобныя пераклады, зробленыя ў рамках перакладніцкіх ці тэатральных праектаў, трапляюць у друк пазней. З сумам даводзіцца канстатаваць, што з перакладзеных на сёння твораў беларускіх драматургаў, прысутных у польскай культурнай прасторы ў папярвых і электронных версіях, ніводзін не трапіў на сцэну польскіх тэатраў у выглядзе паўнавартаснага спектакля.

Літаратура

1. Кавалёў, С. Пачвара ў рэліктавым лесе: Літаратура. Тэатр. Крытыка / С. Кавалёў. — Мінск, 2013.
2. Hejwowski, K. Iluzja przekładu. Przekładoznawstwo w ujęciu konstruktywnym / K. Hejwowski. — Śląsk, 2015.
3. Janikowski, G. Niezależni, niepodlegli... / G. Janikowski // Opcje. — № 4/12. — 2006.
4. Moskwin, A. Teatr białoruski 1920–1930. Odrodzenie i zagłada / A. Moskwin. — Warszawa, 2014.
5. Siwek, B. Wolność ukrzyżowana. Rzecz o białoruskim dramacie i teatrze / B. Siwek. — Lublin, 2011.

¹ Пераклады п'ес Д. Багацлаўскага і П. Пражко змешчаны ў інтэрнэце на адрасе <http://www.teatrdlawas.pl>.

*П'есы, пазначаныя знакам *, друкаваліся ў анталогіі «Nowa dramaturgia białoruska» (т. 1–3).